

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

בס"ד, גליון תרפה, פרשת חוקת, תשפ" מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומו"ץ

טל: 052-7611435 [להורדת כל ספרי בינת המשפט חינם לחץ כאן](mailto:y.b.daskal@ybdaskal.com) דואר אלקטרוני: y.b.daskal@ybdaskal.com

ומה שטען שזה דבר מצוה, במקום שכיח סכנה יש לחשוש גם במקום מצוה (פסחים ח, ב), ובלאו הכי לא כל אדם בעל מדרגה, ובעניין ממון יש ללכת לפי מציאות החיים ודרך השוכרים, לכן כיון שלא עשו הסכם מפורש מה יהיה בזמן אזהקה יש לחלק מחצה את ההפסד.

ובענין תשלום עבור הבצק וכו', אם החבורה קנתה מבעל הבית את החומרים בודאי זה הפסד שלהם, אבל כיון שנראה שאין קונים את החומרים אלא הם משתמשים בבצק של בעל הבית ומשלמים על המצות הרי דינם כשוכר שפטור באונס.

לכן נראה לי שהפועלים פטורים מתשלום הבצק, והפסד זמן ההשכרה יתחלק חצי חצי.

העולה מזה: אזהקה המחייבת יציאה למקום מוגן נחשבת אונס, ואף במקום מצוה אין חובה להישאר במקום שיש בו חשש סכנה. לפיכך, הפסד זמן השכירות שנגרם מחמת האזהקה דינו כמכת מדינה, וראוי לחלקו בין הצדדים, ואילו הבצק שהחמיץ פטורים השוכרים מלשלם עליו כאשר החומרים שייכים לבעל המאפייה.

ב

קטן שהשביח קרקע – של מי ההשבחה

ובו יבואר: א. אם שכר פעולה של קטן שלו מהתורה. ב. קטן שהשביח קרקע האם זכה בשבח. ג. קטן שהשביח קרקע הפקר, האם אפשר לשלם לו את השבח ולהוציאה ממנו בכח.

הנידון

"בשכונה שלנו יש קרקעות שאסור לבנות עליהן על פי החוק, מחשש מחלוקת עם הערבים, אבל הרבה מניחים על הקרקע קרוואנים וכדו'. באחת הגבעות קטן בן שנים עשרה בנה לעצמו בחלל הגבעה חדר, הוא השקיע הרבה כסף וגם עבד על זה קשה. לבני הקהילה שלנו חסר בית כנסת, ואנו רוצים לבנות ליד החדר שבנה הקטן, וזה יהיה לו את החדר. אנו מבקשים לדעת האם יש לקטן זכיה בחדר שבנה".

תשובה

אף על פי שמציאת קטן רק מדרבנן, מכל מקום בדבר פעולה שעשה זוכה מהתורה, ולכן מה שהשביח את הקרקע - שלו הוא.

שאלות ותשובות קצרות

ובו יבואר: א. פועלים שהפסיקו עבודת מצות בגלל אזהקה. ב. קטן שהשביח קרקע – של מי ההשבחה. ג. קופאית שלא סגרה קופה בגלל האזהקה. ד. האם קבלן חייב גם על איטום. ה. כיור מטבח שהתקלקל בדירה שכורה. ו. לקח צעצועים לאחר שריפת החנות.

פועלים שהפסיקו עבודת מצות בגלל אזהקה

הנידון

"אנו חבורה. שכרנו מאפייה לאפות מצות לפני פסח. באמצע היתה אזהקה, עזבנו את הכל באמצע ורצנו למקום מוגן. בינתיים הבצק החמיץ והפסדנו זמן של שכירות המקום חצי שעה. אנו תובעים את בעל הבית שיפחית לנו מזמן ההשכרה חצי שעה. בעל הבית טוען שאנו עוסקים במצוה ולא היינו צריכים לעזוב את המקום, גם המקום קצת מוגן. מלבד זאת הוא תובע אותנו הפסד הבצק ושאר החומרים שהתקלקלו"

תשובה

פטורים מתשלום הבצק, והפסד ההשכרה יהיה חצי חצי.

ביאור התשובה

אונס בהשכרה

בענין תשלום על השכרת המקום נראה לעניות דעתי שיש לזה דין של מכת מדינה, וביארנו במקום אחר שכשיש מכת מדינה יש לעשות פשרה ולהתחלק מחצה מחצה, וזה ממש מכת מדינה.

ומה שטוען בעל הבית שהמקום קצת מוגן, צריך לבדוק את המקום אם הוא ממש מוגן, אז זה לא אונס, אבל אם הוא לא ממש מוגן הרי זה אונס, כי לצערנו הרב ראינו הרבה נזקין בגוף ובנפש מחמת הטילים, ואפילו שזה לא מאד שכיח, אבל פחד אימה שזה עושה זה טבעי מאד, אומנם יש כאלה שאינם חוששים כל כך, אבל ללא ספק זה נחשב אונס, כיון שחלילה אם נופל טיל בקרבת מקום הדף יכול להזיק מאד מאד כמו שראינו לצערנו הרב, לכן זה אונס.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

אבל נראה פשוט שהשבח שקנה הוא בקרקע עצמה, כלומר הקטן זכה בשבח שנמצא בקרקע מדין שכן פועל, ואין זה שייך כלל לדין אומן קונה בשבח כלי, דאם הוא קטן אינו קונה, דאין זה מדין אומן, אלא שהקטן עשה מעשה השבחה בקרקע עצמה, וזכה בשבח שעשה מדין נהנה ודין פועל, ושבח זה הוא שלו, כמו קטן שלקח עצים של הפקר ועשה מהם כלי, דהכלי שלו מהתורה בגלל השבח שעשה בהם, כמו שכתב הרשב"א. לכן אסור לשלם לקטן השבח שעשה ולהוציא ממנו בעל כורחו, אלא ברצון בלבד, אם יסכים למכור להם מה שבנה.

העולה מזה: הקטן זכה בשבח שהוסיף לקרקע מדין פועל ונהנה, ולא מדין אומן קונה בשבח כלי. לכן אם אינו סמוך על שולחן אביו, מה שבנה שלו, ואסור להוציאו ממנו בעל כורחו, אלא אם יסכים לקבל תשלום ולמכור. ואם הוא סמוך על שולחן אביו, הזכות שייכת לאביו.

ג

קופאית שלא סגרה קופה בגלל הזעקה

הנידון

"אני קופאית. מאז המלחמה באירן אני מאד מפוחדת. כאשר היתה הזעקה באמצע העבודה, כולם ברחו למקום מוגן, וגם אני לא סגרתי את הקופה, כי לא היה זמן לסגור קופה. אבל בטעות חשבתי שסגרתי את הקופה. כאשר הסתיימה השהייה במקום מוגן, הסתיים כבר זמן העבודה, וחשבתי שסגרתי את הקופה, והלכתי הביתה. לצערי הרב, זו היתה טעות, ולא סגרתי את הקופה, ומישהו גנב את כל המזומן מהקופה. בעל הבית תובע ממני את כל הסכום שנגנב, האם אני חייבת".

תשובה

אע"פ שלא לסגור קופה הוא פשיעה, מכל מקום יתכן שלפי מצב נפשה של הקופאית, זה בגדר אונס מחמת פחד המלחמה, לכן יש לפטור מלשלם מחמת הספק.

ביאור התשובה

קופאית שומרת שכר לכל השיטות

נחלקו הפוסקים האם פועל שכיר יום הוי שומר שכר. לדעת הסמ"ע, (סימן שו ס"ק א), רק אומן בקבלנות הוי שומר שכר, אבל שכיר יום שומר חינוס, כיון שאינו מקבל כסף על השמירה. ולדעת הש"ך, (שם

ואפילו אם ישלמו לו את שבח הקרקע, אסור להוציא ממנו בעל כורחו, כיון שזכה בשבח שעל הקרקע. אבל אם הוא סמוך על שולחן אביו, זה שייך לאביו. אבל מכל מקום אסור להוציא מהם בכח.

ביאור התשובה

שכירות קטן

בבינת המשפט בסימן רפו, מובא שו"ת הרשב"א (שו"ת הרשב"א חלק ג סימן צט), שפוסק שחייבים לשלם לקטן שכר עבודה, והביאו הרמ"א להלכה בחושן משפט (סימן רע, א), וז"ל הרשב"א: "במה שהוא שלו, בין שהיה שלו, בין שהרויח משל אחרים בשכירותו, הרי הוא שלו גמור. וקטן שנשכר אצל אחרים ונתנו לו שכרו, ובא אחד וגזלו ממנו, התעלה על דעתך שאין בו אלא משום דרכי שלום כמצאיתו, ובשכיר, לא תלין פעולת שכיר אתך כתיב (ויקרא יט, יג), דמיניה דרשינן, כל שפעולתו אתך, כדאיתא בפרק המקבל (בבא מציעא קיא, ב)". ועוד הארכנו לבאר שם זה, ועל פי זה דבר פשוט שכל שבח שקטן שמשביח קרקע הוא שלו.

וכן כתב הרב זילברשטיין בספר חשוקי חמד (מעילה, הערות דף כא עמוד א, הערה ל), וז"ל: "וגם לקטן שירד לשדה ונטעה [או שהשביח עבור אדם כל דבר אחר שרגילים לשלם עליו שכר], יש לשלם לו על כך מדין 'נהנה' [וכפי שמצינו שיש חיוב לשלם לקטן ששכרוהו לעבודה מדין 'פועל', אפילו לא הגיע לעונת הפעוטות, כפי שכתב הרמ"א (חו"מ סימן ער ס"א)]. ואם הקטן סמוך על שולחן אביו [דהיינו שאביו מפרנסו], שכר מעשי ידיו ופעולתו לאביו". עכ"ל. וקטן דידן, אם אינו סמוך על שולחן אביו, השבח הוא שלו.

נמצינו למדין ששכר פעולה של קטן מהתורה, וכן אם ירד לשדה חבירו והשביח קרקע חייבים לשלם לו מידן נהנה. וכן כל כדומה.

העולה מזה: נמצינו למדין ששכר פעולה של קטן מהתורה, וכן אם ירד לשדה חבירו והשביח קרקע חייבים לשלם לו מידן נהנה. וכן כל כדומה.

קטן שעשה כלי או השביח קרקע הפקר

עוד יש לברר האם זוכה בקרקע, וכפי הידוע הקרקע אינה הפקר, אלא שהמדינה מחזיקה את הקרקע ואינה מניחה לבנות עליה. לפי זה אין לקטן בעלות על הקרקע, ולפי זה לכאורה אם יהרסו את החדר שבנה וישלמו שכר ההשבחה, שפיר הוי.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

לאור זה נראה לי, שזה לא כל כך פשוט לחייב את הקופאית, שכידוע העובדות בעבודה כזאת חלשות יותר וחרדתיות יותר, ויתכן שקופאית זאת, בגלל עומס הלחץ מהפחד של המלחמה, הטעות שלא סגרה את הקופה היא בגדר אונס. וכשאדם שוכר פועל, הוא צריך לדעת שהתביעה מהפועל היא לפי מה שהוא, ולא לפי מה שבעל הבית תובע. לפיכך, לא ברור לי שאפשר לחייב את הקופאית לשלם.

העולה מזה: אף שלכאורה לאחר ההזעקה אי סגירת הקופה נחשבת פשיעה או לכל הפחות גניבה ואבדה, מכל מקום יש מקום לומר שגדרי אונס ופשיעה משתנים לפי טבע האדם, וכיון שקופאית זו היתה שרויה בפחד גדול, יתכן ששכחתה נחשבת אונס, ולכן אין פשוט לחייבה בתשלום.

ד

האם קבלן להרחבת הדירה חייב גם על איטום

הנידון

ראובן שהרחיב דירתו ברשיון ובהסכמת השכנים, אך הוספת הגג הגובלת עם הגג הישן אינה אטומה כראוי, ונכנס גשם לדירת שמעון הגר מתחת ראובן, והקבלן הבונה טוען, לא התחייבתי לאיטום, רק להוספת והרחבת הדירה, וראובן טוען, לקחתי קבלן, וכל נזק שייגרם על ידי הבנייה, האחריות על הקבלן. בחוזה לא מופיעה שום התייחסות למקרה של נזילה כתוצאה מהבנייה. מה הדין.

תשובה

אם הקבלן התחייב על שלד וגמר הקבלן חייב על האיטום.

ביאור התשובה

מנהג העולם שקבלן חייב באיטום

לעניות דעתי, יש לבדוק מה הוא מנהג הקבלנים שעושים שיפוץ. האם הם נוהגים להתחייב שגם נזילה כזאת היא חלק בלתי נפרד מהאחריות, או לא. אינני יודע מה המנהג, ויש לבדוק.

מסברא חיצונה נראה לי פשוט, שהקבלן מקבל אחריות על כל קלקול מחמת הבנייה, וקל וחומר נזילה. בסברא, בודאי הקבלן חייב. אבל אם יש מנהג שהקבלן לא מתחייב על קלקולים מחמת הבנייה, אז הוא פטור. למעשה, צריך לברר מנהג הקבלנים בזה.

ס"ק א), גם פועל שכיר יום הוי שומר שכר, והאריך בביאור דין זה הפתחי חושן, (חלק ג, פקדון ושאלה, פרק א, הערה ו).

וכל זה אינו שייך לנידון שלנו, כיון שקופאית שממונה על סגירת הקופה, זו היא עבודתה לשמור על הקופה ולסגור אותה, ובזה אין מחלוקת שמקבלת תמורה על השמירה ממש, וגם הסמ"ע מורה שהיא שומרת שכר, כי השכר הוא לגבות את הכסף, לשמור עליו בקופה ולסגור את הקופה. הרי זה ממש שומר שכר, ולא נחלקו אלא באופן שהשכר הוא על העבודה, בזה יש לדון האם השמירה נכללת בשכר או לא.

העולה מזה: נחלקו הפוסקים אם שכיר יום הוי שומר שכר או שומר חינוס. אולם בנידון דידן, קופאית שממונה על שמירת הקופה וסגירתה, לכולי עלמא הוי שומרת שכר, כי עיקר שכרה הוא גם על שמירת הכסף וסגירת הקופה.

קופאית שלא סגרה קופה

ולפי המבואר, קופאית שלא סגרה קופה ונגנב הכסף, יש לברר מה הסיבה שלא סגרה את הקופה. אם היה לה אונס, היא פטורה. אבל אם לא היה לה אונס, אלא בגדר גניבה ואבדה חייבת לשלם את מה שהיה בקופה, מדין שומר שכר שחייב בגניבה, וכל שכן אם לא סגרה את הקופה ללא כל אונס, דפושעת היא.

העולה מזה: קופאית שלא סגרה קופה ונגנב הכסף, אם לא סגרה מחמת אונס פטורה, ואם לא היה אונס חייבת מדין גניבה ואבדה כשומר שכר, ואם לא סגרה בלא שום סיבה הרי היא פושעת וחייבת.

גדר אונס משתנה בכל אדם

ועכשיו נבוא לדון בנידון דידן. לכאורה, אם היתה גניבה באמצע זמן ההזעקה, כשהיו בחדר מוגן, יש לדון שהיא אנוסה ופטורה, כדין כל שומר שכר שפטור באונס. אבל בנידון דידן, שלא סגרה את הקופה לאחר זמן ההזעקה, לכאורה היא פשיעה ממש, וחייבת אפילו אם היא שומר חינוס. ואפילו אם נאמר שמחמת הפחד שכחה, אז לפחות הוי כגניבה ואבדה, וחייבת לשלם. זה נראה לכאורה.

אבל נראה לעניות דעתי, דבכל דיני שומרים ההגדרה של אונס וגניבה ואבדה משתנה מאדם לאדם, ואי אפשר לכלול ולהחליט על אונס או גניבה ופשיעה אלא לפי סוג השומר, דהיינו מי ששוכר פועל שמטבעו הוא אדם חלש וחסר בטחון וחרדתי, אינו דומה לאדם שהוא בעל בטחון עצמי חזק.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ו

לקח צעצועים לאחר שריפת החנות

הנידון

"היתה שריפה בחנות צעצועים, והיו כאלה שנטלו צעצועים שחלקם לא בשימוש, או כמעט לא בשימוש, האם זה הפקר".

תשובה

בדרך כלל פשיטא שבעל החנות מתיאש מכל התכולה, שהרי אינו יכול למכור דברים שאינם מושלמים וחדשים, אבל מכל מקום אם הביטוח צריך לבוא לשום שומת נזק לפי מה שרואה בעיניו, אסור ליטול, שהרי מזיק לבעל החנות את שומת הביטוח.

העולה מזה: סחורה שניזוקה בשריפה באופן שאינה ראויה עוד למכירה כרגיל, בדרך כלל יש מקום לומר שבעל החנות מתיאש ממנה. מכל מקום, כל זמן שנטילת החפצים עלולה להפחית את סכום הפיצוי שיקבל בעל החנות מחברת הביטוח, אסור ליטול, מפני שבכך גורמים לו הפסד ממון. לפיכך אין לקחת חפצים ממקום השריפה ללא רשות מפורשת של בעל החנות או מי שממונה על הטיפול בנזק.

דינים העולים:

א. אזעקה המחייבת יציאה למקום מוגן נחשבת אונס, ואף במקום מצוה אין חובה להישאר במקום שיש בו חשש סכנה. לפיכך, הפסד זמן השכירות שנגרם מחמת האזעקה דינו כמכת מדינה, וראוי לחלקו בין הצדדים, ואילו הבצק שהחמיץ פטורים השוכרים מלשלם עליו כאשר החומרים שייכים לבעל המאפייה.

ב. שכר פעולה של קטן שייך לקטן מהתורה, וכן אם ירד לשדה חבירו והשביח קרקע חייבים לשלם לו מדין נהנה. וכן כל כדומה.

ג. קטן שהשביח קרקע, זכה הקטן בשבח שהוסיף לקרקע מדין פועל ונהנה, ולא מדין אומן קונה בשבח כלי. לכן אם אינו סמוך על שולחן אביו, מה שבנה שלו, ואסור להוציאו ממנו בעל כורחו, אלא אם יסכים לקבל תשלום ולמכור. ואם הוא סמוך על שולחן אביו, הזכות שייכת לאביו.

ושאלתי קבלן שיפוצים בעל ניסיון רב, ואמר כדלהלן: "אם שוכרים קבלן לא רק לשלד, אלא לגמור את כל התוספת, כולל טיח, צבע וחשמל כו', בודאי שזה כולל גם איטום, כיון שכאשר סוגרים עם קבלן על הכל, הכוונה לתת לי דירה שראויה לגור בה, שאין בה נזילות למטה. אבל אם סוגרים מחיר רק על שלד, זה לא מחייב איטום". וזה ממש כדברינו, אבל ביתר בהירות.

העולה מזה: אם נשכר לבצע את כל התוספת עד גמר מלא, כולל טיח, צבע וחשמל, האחריות כוללת גם איטום. אבל אם נשכר רק לבניית השלד, אין בכלל עבודתו חיוב איטום.

ה

כיוור מטבח שהתקלקל בדירה שכורה

הנידון

"שכרתי דירה לשנה. הכיוור של המטבח היה במצב טוב מאד. עשינו בבית מכירת קוגל לשבת. לאחר חצי שנה הכיוור התקלקל. בעל הבית טוען שאני צריך לשלם. מה הדין, וכמה צריך לשלם."

תשובה

אם הכיוור התקלקל משימוש רגיל, המשכיר משלם. אם התקלקל משימוש חריג, השוכר משלם. ואם יש ספק, נכון להתפשר. ואם השוכר חייב, משלם לפי שווי כיוור משומש ולא חדש.

ביאור התשובה

המשכיר חייב לשלם על בלאי שנובע משימוש רגיל ותקין, אבל אם יש שימוש לא תקין, ומחמת זה יש בלאי, השוכר צריך לשלם. צריך לברר האם שימוש כזה יכול לקלקל את הכיוור, ואם זה ספק, יש להתפשר. ובדבר מה שחייב השוכר לשלם עליו, ישלם רק כיוור משומש, ולא חדש, כפי שקיבל בשעה ששכר את הדירה.

העולה מזה: המשכיר חייב לתקן בלאי שנגרם משימוש רגיל בדירה. אבל אם השוכר השתמש שימוש חריג או בלתי סביר, ומחמתו התקלקל הכיוור, חייב השוכר לשלם. כאשר יש ספק אם הקלקול נגרם משימוש רגיל או חריג, ראוי להתפשר. ואם השוכר חייב בתשלום, אינו משלם כיוור חדש אלא את שווי הכיוור המשומש כפי שהיה בעת קבלת הדירה.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ד. נחלקו הפוסקים אם שכיר יום הוא שומר שכר או שומר

חינם. וקופאית שממונה על שמירת הקופה וסגירתה, לכולי עלמא הוא שומרת שכר, כי עיקר שכרה הוא גם על שמירת הכסף וסגירת הקופה.

ה. קופאית שלא סגרה קופה ונגנב הכסף, אם לא סגרה מחמת אונס פטורה, ואם לא היה אונס חייבת מדין גניבה ואבדה כשומר שכר, ואם לא סגרה בלא שום סיבה הרי היא פושעת וחייבת.

ו. אף שלכאורה לאחר ההזעקה אי סגירת הקופה נחשבת פשיעה או לכל הפחות גניבה ואבדה, מכל מקום יש מקום לומר שגדרי אונס ופשיעה משתנים לפי טבע האדם, וכיון שקופאית זו היתה שרויה בפחד גדול, יתכן ששכחתה נחשבת אונס, ולכן אין פשוט לחייבה בתשלום.

ז. קבלן שנשכר לבצע את כל התוספת עד גמר מלא, כולל טיח, צבע וחשמל, האחריות כוללת גם איטום. אבל אם נשכר רק לבניית השלד, אין בכלל עבודתו חיוב איטום.

ח. המשכיר חייב לתקן בלאי שנגרם משימוש רגיל בדירה. אבל אם השוכר השתמש בשימוש חריג או בלתי סביר, ומחמתו התקלקל הכיור, חייב השוכר לשלם. כאשר יש ספק אם הקלקול נגרם משימוש רגיל או חריג, ראוי להתפשר. ואם השוכר חייב בתשלום, אינו משלם כיור חדש אלא את שווי הכיור המושמש כפי שהיה בעת קבלת הדירה.

